

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.4.17>

Ясиновський Павло Володимирович,
кандидат юридичних наук (доктор філософії),
адвокат, старший викладач
Полтавського університету економіки і торгівлі
ORCID ID: 0009-0006-8071-8478

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СТАТТЕЮ 114-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

GENERAL PRINCIPLES OF SENTENCE UNDER ARTICLE 114-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE AND COURT PRACTICE OF ITS APPLICATION

Стаття присвячена аналізу правових засад призначення покарання за кримінальне правопорушення, передбаченого ст. 114-1 Кримінального кодексу України (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань). В дослідженні розглядаються загальні принципи призначення покарання за даним видом злочину та проводиться аналіз судової практики його застосування.

Метою та завданням статті є визначення основних проблем, які виникають при кваліфікації та призначенні покарання за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України, а також формулювання пропозицій щодо їх усунення. Методологічну основу дослідження становить поєднання теоретичного та практичного підходів, у межах яких знайшли застосування загальнонаукові та спеціально-правові методи. Аналіз судової практики застосування ст. 114-1 Кримінального кодексу України, допоможе виявити загальні тенденції у призначенні покарання за вказаним кримінальним правопорушенням.

В умовах постійної терористичних загроз та подіями, які відбулись на території України, Законом України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України" від 8 квітня 2014 року запроваджено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань у особливий період (ст. 114-1 Кримінального кодексу України). Крім того, після 2022 року, все частіше можна спостерігати притягнення осіб до кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. Для дотримання законних права і свободи осіб, підозрюваних чи обвинувачених у скоєнні такого кримінального правопорушення, необхідно правильно кваліфікувати вчинене особою діяння.

Проаналізована низка законодавчих, нормативно-правових актів та судових рішень щодо призначення покарання за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Ключові слова: покарання, вирок, санкція, позбавлення волі, кримінальна відповідальність, мобілізація.

The article is devoted to the analysis of the legal basis for imposing a penalty for a criminal offense provided for in Art. 114-1 of the Criminal Code of Ukraine (obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations). The study examines the general principles of punishment for this type of crime and analyzes the judicial practice of its application.

The purpose and task of the article is to determine the main problems that arise when qualifying and imposing punishment for obstructing the legal activities of the Armed Forces of Ukraine, as well as formulating proposals for their elimination. The methodological basis of the research is a combination of theoretical and practical approaches, within which general scientific and special legal methods have been applied. Analysis of judicial practice of the application of Art. 114-1 of the Criminal Code of Ukraine, will help identify general trends in sentencing for the specified criminal offense.

In the conditions of constant terrorist threats and the events that took place on the territory of Ukraine, the Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine" dated April 8, 2014 introduced criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations during a special period (Article 114-1 of the Criminal Code of Ukraine). In addition, after 2022, it is increasingly possible to observe individuals being held criminally liable for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations. In order to observe the legal rights and freedom of persons suspected or accused of committing such a criminal offense, it is necessary to correctly qualify the act committed by the person.

A number of legislative, regulatory and legal acts and court decisions regarding punishment for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations have been analyzed.

Key words: punishment, sentence, sanction, deprivation of liberty, criminal liability, mobilization.

Виклад основного матеріалу. Суспільству потрібні ефективні заходи охорони основ національної безпеки України в екстремальних ситуаціях – в особливий період, яка забезпечується шляхом законної діяльності військових формувань. До таких державних заходів у сфері боротьби зі злочинністю слід віднести і кримінально-правові у виді визнання злочином перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період і встановлення покарання за його вчинення (ст. 114-1 Кримінального кодексу України).

Поняття «покарання» є ключовими у кримінальному праві. При цьому покарання є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності, яка, у свою чергу настає вже після вчинення особою кримінального правопорушення, розгляду справи та винесення вироку судом. І тому дослідження кримінальної відповідальності за злочинне перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період після вивчення цього діяння як соціального і правового явища, а також аналізу складу цього злочину (в контексті підстави кримінальної відповідальності за його вчинення), переходить до етапу розгляду проблем, пов'язаних з покаранням.

Незважаючи на досить значну кількість облікованих кримінальних правопорушень з попередньою кваліфікацією за вказаною статтею, питання про покарання за злочинне перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період залишається мало вивченим у науці кримінального права, а в оприлюднених наукових працях, якщо це стосується предмета цього дослідження, дослідники переважно обмежуються констатацією редакції санкцій ст. 114-1 Кримінального кодексу України або взагалі не згадують про неї. Разом із тим існує реальна потреба в науці, та судовій практиці у формулюванні загальних орієнтирів для призначення покарання за його вчинення.

Розгляд питання про покарання за злочинне перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період варто здійснити у 2-х напрямках: а) розкриємо поняття «покарання» і «санкція», а також їх взаємозв'язок; б) застосуємо отримані знання для аналізу санкцій ст. 114-1 Кримінального кодексу України.

У науковій юридичній літературі залежно від предмета дослідження дослідники репрезентують різні визначення покарання, хоча їх основу характеризують 3 його законодавчі ознаки: (а) це захід державного примусу, (б) він застосовується до осіб, що визнані судом (у вирокі) винними у вчи-

ненні злочину, (в) цей захід полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Так, вчені визнають, що покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого [2, с. 200]. Тобто стосовно злочинного перешкоджання законній діяльності ЗСУ або іншого військового формування в особливий період (ст. 114-1 Кримінального кодексу України) покаранням виступає державний примус, який застосовується за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні цього злочину, і який полягає в обмеженні прав і свобод, передбачених Кримінальним кодексом України.

У розумінні поняття «санкція» статей Особливої частини Кримінального кодексу України приєднуємось до позиції, прихильники якої визнають санкцію правовою мірою кримінального покарання. Така санкція (або її частина) є різновидом юридичних конструкцій, у яких відображається багато чинників, у тому числі й ставлення суспільства до судової влади. Надмірна конкретизація видів і меж покарань може свідчити про недовіру до суду і, навпаки, про надання суду можливості максимально індивідуалізувати покарання за вчинений злочин, тобто про довіру до суду [3, с. 507].

Вирішуючи проблему конструювання кримінально-правових санкцій, неможливо оминати питання про принципи кримінального права та їх вплив на встановлення санкцій. До таких принципів можна віднести: законність, рівноправність перед судом, гуманізм, справедливість, відповідальність за наявності вини, демократизм, невідворотність кримінальної відповідальності, індивідуалізація кримінальної відповідальності й покарання, принцип особистої відповідальності [4, с. 121].

Наведене застосуємо для аналізу санкцій частини статті 114-1 Кримінального Кодексу України [1]. Так, законодавець санкцію ч. 1 цієї статті виклав у редакції: «карається позбавленням волі від п'яти до восьми років», а ч. 2 – «карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років». Розглянемо: (1) питання про відповідність цих санкцій рекомендаціям щодо їх побудови, що розроблені у науці кримінального права, і (2) точність відображення характеру і ступеню небезпечності цього злочинного діяння.

Одні дослідники, пропонуючи правила конструювання санкції для подолання існуючих недоліків, що мають місце у законотворчій діяльності, підкреслюють важливість: відповідності

суворості покарань ступеню суспільної небезпечності злочину; чим вищим є ступінь суспільної небезпечності злочину, тим суворішим має бути покарання за нього; приблизно однакові за ступенем суспільної небезпечності злочини повинні мати однакові санкції та ін. [5, с. 211]. Інші вчені, погоджуючись з таким підходом доповнюють, що ступінь суспільної небезпечності злочину, проявляється, зокрема, в об'єкті злочину, злочинному наслідку, способі вчинення злочинного діяння, кількості суб'єктів, що його вчинюють, та узгодженості їх дій та формі вини [3, с. 506].

Науковці, розглядаючи особливості визначення санкцій за злочинні діяння, узагальнюють позиції розробників і погоджуються з тим, перехід «простий – кваліфікований ... склади» повинен плавно відображатися в санкціях. Помилковою (окрім як для злочинів невеликої тяжкості) є побудова санкцій тільки з визначенням верхніх меж покарання, оскільки у цьому випадку і за простий, і за кваліфікований злочин може бути призначене однакове покарання, а це стирає грань між категоріями злочинів. Крім того, є підстави, як це обґрунтовують правники, у злочинах однієї категорії тяжкості нижній та верхній поріг встановлювати в одних межах; у санкціях норм, які передбачають відповідальність за тяжкі злочини, де вказана лише верхня їх межа, визначати нижні межі позбавлення волі; ... вищу межу санкції за простий злочин встановлювати на одному рівні нижньою межею санкції за кваліфікований злочин [3, с. 506, 507].

Таким чином, покарання за злочинне перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період (ст. 114-1 Кримінального Кодексу України) – це державний примус, що застосовується за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні цього кримінального правопорушення, і який полягає у обмеженні прав і свобод, передбачених Кримінальним кодексом України. Санкції у статті, де визначені види й межі покарання за злочинне перешкоджання законній діяльності ЗСУ або іншого військового формування в особливий період, мають відповідати принципам кримінального права (законності, рівноправності перед судом, гуманізму, справедливості, відповідальності за наявності вини, демократизму, невідворотності кримінальної відповідальності, індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання, принципу особистої відповідальності) та правилам побудови санкцій, що розроблені в науці кримінального права.

У ч. 2 ст. 50 Кримінального Кодексу України визначається, що покарання має на меті не тільки

кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Досягнення мети покарання є можливим, лише якщо суд, приймаючи рішення щодо виду й розміру покарання, керуватиметься принципами призначення покарання, а також загальними і спеціальними засадами призначення покарання, які ґрунтуються на цих принципах: законності; визначеності; обґрунтованості; гуманності; індивідуалізації; справедливості.

Про принципи призначення покарання згадується в п. 1 постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. за № 7 (з наступними змінами), де наголошується, що суди при призначенні покарання в кожному випадку й стосовно кожного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають суворо додержувати вимог ст. 65 КК щодо загальних засад призначення покарання, оскільки саме через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості й індивідуалізації покарання [6].

Щодо спеціальних засад призначення покарання, то їх Кримінальним кодексом України не містить, а в науці кримінального права ними визначають засади (правила) призначення покарання, що застосовуються судом не в кожному випадку призначення покарання, а тільки у визначених кримінальним законом ситуаціях. Такі правила доповнюють (розвивають) загальні засади призначення покарання (шляхом його пом'якшення або посилення), їх застосовують у сукупності з останніми й при цьому вони покликані забезпечувати індивідуалізацію покарання залежно від специфіки злочинної або посткримінальної поведінки чи особистостей особи винного. До спеціальних засад дослідники відносять, зокрема, правила призначення покарання особі, визнаній обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 Кримінального кодексу України); призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження або розкриття діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 Кримінального кодексу України); призначення покарання особі, яка вчинила незакінчений злочин або злочин у співучасті (ст. 68 Кримінального кодексу України); призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 Кримінального кодексу України); призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1 Кримінального кодексу України); призначення покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків (статті 70 і 71 Кримінального кодексу України);

призначення покарання неповнолітньому (ст. 103 Кримінального кодексу України) [7; с. 454–455].

Аналіз ст. 65 Кримінального кодексу України у контексті призначення покарання за злочинне перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період дає підставу для твердження, що суд, призначаючи покарання за цей злочин зобов'язаний: а) керуватися санкціями частин 1 і 2 ст. 114-1 Кримінального кодексу України; б) діяти на підставі положень Загальної частини Кримінального кодексу України; в) враховувати (а) ступінь тяжкості вчиненого злочинного перешкоджання законній діяльності військового формування в особливий період, (б) особу винного та (б) обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання; г) оцінювати призначене покарання за критеріями його необхідності й достатності для виправлення особи, яка вчинила цей злочин, і для попередження нових злочинів. Це визначальні загальні засади призначення покарання за досліджуваний злочин.

Обстановка вчинення злочинного перешкоджання законній діяльності військового формування разом з місцем і часом його вчинення злочину є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину, які характеризуються особливим періодом. Крім того, важливо суду при призначенні покарання врахувати (за їх наявності) засоби вчинення злочину (використання зброї, транспортних засобів для створення перешкод при пересуванні військової техніки тощо).

Критерії оцінювання особи винного (як складника загальних засад призначення покарання) охоплюють: (а) вік, стан фізичного та психічного здоров'я особи; (б) її поведінку до скоєння злочину, спосіб життя, характеристику за місцем роботи чи навчання; (в) наявність незнятих або непогашених судимостей, адміністративних стягнень; (г) наявність на утриманні дітей або осіб похилого віку; (д) матеріальний стан винного; (е) мотиви та мета злочину [8, с. 138–144]. До них слід додати ті, що наведені в абз. 3 п. 3 постанові ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. за № 7 (з наступними змінами), де стосовно п. 4 наведених критеріїв справедливо вказується більш широка за змістом риса особи винного – «стан сім'ї» [6]. Така риса особи винного може виражатися у наявності на утриманні не тільки дітей або осіб похилого віку, а й осіб з обмеженими фізичними та/або психічними можливостями, які не відносяться до названих категорій. У сукупності наведені критерії оцінювання особи винного також доцільно

враховувати при призначенні покарання за злочин, що розглядається.

Щодо врахування при призначенні покарання за злочин, передбачений частинами 1 і 2 ст. 114-1 Кримінального кодексу України, пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, то доцільно керуватися рекомендаціями пунктами 4–6 згаданої постанови ПВСУ [7].

Крім того, що загальних засад призначення покарання за досліджуваний злочин відносимо його необхідність і достатність для виправлення особи, яка вчинила цей злочин і попередження нових злочинів.

Стосовно спеціальних засад призначення покарання за злочинне перешкоджання законній діяльності ЗСУ або іншого військового формування в особливий період, то вони є уточненими загальними засадами призначення покарання (п. 2 ч. 1, частини 3 і 4 ст. 65 Кримінального кодексу України); вони викладені в ч. 2 ст. 20, ч. 3 ст. 43, ст. 68, ст. 69, ст. 69-1, статтях 70, 71, 103 Кримінального кодексу України.

Аналізуючи вироки в Єдиному державному реєстрі судових рішень за ст. 114-1 Кримінального кодексу України, можна зробити висновок, що більшість вироків за перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період винесені після введення воєнного стану на території країни та початку подій, які відбулися в 2022 році.

Так, Ковельський міськрайонний суд Волинської області у вирокі від 26 вересня 2024 року визнано винуватим ОСОБА_5 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 114-1 КК. ОСОБА_5, знаючи, що діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки по здійсненню мобілізаційних заходів викликала широкий резонанс в суспільстві, у тому числі і серед осіб, які мають намір ухилитися від мобілізації або не виявляють бажання бути призваними на військову службу, а у соціальних мережах виник посилений попит на поширення інформації про діяльність ІНФОРМАЦІЯ_4, умисно, перешкоджав законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань під час здійснення ними призову на військову службу в особливий період.

Так, ОСОБА_5 при невстановлених обставинах, не пізніше січня 2024 року, став учасником тематичної групи в месенджері «Viber» з назвою «ІНФОРМАЦІЯ_5» за мережевою адресою: ІНФОРМАЦІЯ_6 де разом з іншими невстановленими під час досудового розслідування учасниками вищевказаного «Viber-чату» здійснював

збір, консолідацію і трансляцію повідомлень про розташування працівників ІНФОРМАЦІЯ_7 на території АДРЕСА_2, з відомостями про місця і час проведення відповідних заходів указаними військовими формуваннями, громадянам України, які мають намір ухилитися від виконання своїх обов'язків з захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України під час мобілізації в особливий період. Зокрема, 18.01.2024 ОСОБА_5 повідомив у чаті «info_kovel» учасників «Viber-чату» про місце перебування співробітників ІНФОРМАЦІЯ_7 на блок посту АДРЕСА_2, чим вчинив перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період.

У наведеному вирокі суду обставинами, що пом'якшують покарання суд визнав щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину, а обставинами, що обтяжують покарання суд визнав вчинення злочину з використанням умов воєнного стану.

Отже, при розгляді справ та обранні виду та міри покарання обвинуваченому, суди враховували характер і ступінь тяжкості скоєних кримінальних правопорушень, пом'якшуючі та відсутність обтяжуючих покарання обставин, дані про

особу обвинуваченого, суд вважає, що необхідним і достатнім для виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень.

Висновки. Враховуючи наведено, призначення покарання винному у вчиненні злочинного перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період (ст. 114-1 Кримінального кодексу України) повинно здійснюватися судом з обов'язковим дотриманням принципів та загальних і спеціальних засад призначення покарання. Крім того, аналіз законодавства України та практику судових рішень дозволяє встановити, що суд, призначаючи покарання за цей злочин зобов'язаний: (а) керуватися санкціями частин 1 і 2 ст. 114-1 Кримінального кодексу України; (б) діяти на підставі положень Загальної частини Кримінального кодексу України; (в) враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочинного перешкоджання законній діяльності військових формувань в особливий період, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання; (г) оцінювати призначене покарання за критеріями його необхідності й достатності для виправлення особи, яка вчинила цей злочин, і для попередження нових.

REFERENCES:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III: Verkhovna Rada Ukrainy. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
2. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina, Yu. V. Baulin (2013) Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar Criminal [Code of Ukraine. Scientific and practical commentary]. Kharkiv: Pravo, T. 1 : Zahalna chastyna. [in Ukrainian].
3. Demydova L. M. (2013) Problemy kryminalno-pravovoi vidpovidalnosti za zapodiannia mainovoi shkody v Ukraini (mainova shkada yak zlochynnyi naslidok) [Problems of criminal liability for causing property damage in Ukraine (property damage as a criminal consequence)]. Kharkiv: Pravo: teoriia, zakon, praktyka: monohrafiia. [in Ukrainian].
4. Knyzhenko O. O. (2011) Sanktsii u kryminalnomu pravi [Sanctions in criminal law]. Kharkiv: Nyka Nova, monohrafiia. [in Ukrainian].
5. Ponomarenko Yu. A. (2011) Osnovni problemy penalizatsii zlochyniv u zakonotvorchii praktytsi. 10 rokiv chynnosti Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: problemy zastosuvannya, udoskonalennia ta podalshoi harmonizatsii iz zakonodavstvom yevropeiskykh krain [The main problems of criminalization of crimes in law-making practice. 10 years of validity of the Criminal Code of Ukraine: problems of application, improvement and further harmonization with the legislation of European countries]. Kharkiv: Pravo: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. [in Ukrainian].
6. Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnoho pokarannia [On the practice of imposing criminal punishment by courts] [Elektronnyi resurs]: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 24.10.2003 № 7. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>. [in Ukrainian].
7. Dudorov O. O., Komarnytskyi M. V., Kalmykov D. O. (2016) Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne vydobuvannya korysnykh kopalyn v Ukraini [Criminal responsibility for illegal mining of minerals in Ukraine]. Sumy : RVV Luhansk. derzh. un-tu vnutr. sprav im. E. O. Didorenka: monohrafiia. [in Ukrainian].
8. Khilchenko A. (2017) Implementation of the rules of punishment in judicial practice [Implementation of the rules of sentencing in judicial practice]. Kyiv: Entrepreneurship, economy and law. No. 7. [in Ukrainian].